

Benedetto Croce, THEORIE ET HISTOIRE DE L'HISTORIOGRAPHIE, Paris, Droz, 1968, 241 p.

Benedeto Kroče (1866—1952), po svojoj vokaciji prevashodno filozof, sociolog i estetičar, napisao je *Teoriju i istoriju istoriografije* još prije pola stoljeća. Francuska kulturna javnost, posebno istoričari, objavljuvanjem ove knjige na francuskom jeziku mogli su se uvjeriti u neprolaznu vrijednost Kročeovih opservacija, zaključaka i misli. To je i osnovna pobuda da se napišu ovi redovi, da se, na ovaj način, jednostavnim prezentiranjem sadržaja upute zainteresirani na ovu knjigu. Možda će neobaviještenom čitaocu ove riječi izgledati, donekle, neodmjerene, makar on bio svjestan Kročeove veličine. No, to je samo prvi utisak. Ovlašno upoznavanje sa ovim djelom uvjeriće čitaoca da stranice ove knjige sadrže neprevaziđene filozofske, istorijske i sociološke stavove.

Kročeov opus broji više od 80 djela. Dijapazon je veoma širok (estetika, filozofija, istorija, sociologija, istorija književnosti, politika). Najznačajniji radovi odnose se na filozofsko učenje (*Istorijski materijalizam i marksistička ekonomija* — 1900. godine). Istorijski radovi su u njegovom opusu dosta brojni (*Istorijski napuljskog kraljevstva* — 1925. godine; *Istorijski Italije od 1870—1915.* i iz 1928. godine; *Istorijski Evrope u XIX stoljeću* iz 1932. godine; *Istorijski kao misao i akcija* iz 1939. godine).

Osnovna nit koja se provlači kroz ovu knjigu je *kritika*. Mogli bismo reći da je Kroče ovom knjigom dao veliku kritičku lekciju kako u pogledu temeljne osnove svake istorije: činjenica, istorijskih podataka, njihovih izvorišta — dokumenata, tako i akta misli bez koga se ne može zamisliti postojanje istorije kao nauke.

Od samog početka Kroče otvoreno i jasno stavlja do znanja da istorijske radove ne smatra ni nekom vrstom luksuza, ni naukom koja je dovoljna samoj sebi, a ni ni nekom vrstom pokušaja bijega iz stvarnosti. Tako je njegovo gledište, za sve one koji bi posumnjali u misiju istorijske nauke, izrečeno jednim, tako reći, neumoljivim autoritetom. S druge strane, gotovo nenametljivo, čitalac se na jedan antidocentan način poučava da razlikuje suštinu detalja, istorijsku nauku i misao od beznačajne i isprazne agitacije. Istorijska nauka je, koristeći se jedino snagom analize, prema riječima ovog (to treba potcrtati) prevashodnog filozofa — estetičara, situirana u centar ljudskih aktivnosti bez pribjegavanja panegirizmu. Čitalac će se na stranicama ove knjige upoznati sa više vrsta istorijskih tekstova. Ubrzo će spoznati da nije riječ o Kročeovim definicijama, nekim njegovim »otkrićima« proizašlim iz istorijske analize. Riječ je, u stvari, o njegovim opservacijama pojedinih stanovišta u korelaciji sa »pravom« istorijom. A tu, »pravu« istoriju, koja se zasniva na aktu misli, čitaoci će dosta lako sami da osjete i uoče.

Općenito pojam »savremena istorija« (*Histoire contemporaine*) kod Kročea označava istoriju jednog vremenskog razmaka od posljednjih pedesetak godina, mjesec, dana, ili čak časova i minuta. Na taj način on prkosí nesvjesno, svim gorljivim pristašama famozne »teorije distance«. Strogo uzevši, tu je riječ o istoriji koja se rađa neposredno iz čina koji se odigrava. S druge strane, kada se govori o »istoriji prošlosti« (*Histoire du passé*), onda je riječ o već završenoj istoriji koja neophodno sadržava *kritiku*, pa ma bila ona stara hiljadu godina ili da je završena prije jednog sata. U svojim polaznim opservacijama o istoriji kao nauci Kroče kategorički uspostavlja distinkciju između istorije što ona jeste i »istorije« što ona ne može da bude. To se, na primjer, ogleda u razmatranju uloge činjenica, podataka, dokumenata koji se gotovo fetišiziraju — ali samo u pozitivnom smislu. Dokumentat je »conditio sine

qua non« svake istorije. On je »njena krv« i »njeno meso«. Svako odstupanje od ovoga principa, kao na primjer, korišćenje naracije koja ne bi bila svedena na stanje dokumenta ili se tretirala kao takva, značila bi odsustvo »dokumenta« i svodenje urađenog na »neverificiranu istoriju«. Rasterećen do apsolutnog od svakog šablona i formalizma, Kročeov postupak ne trpi u svojoj analizi, po logici stvari, nikakve primjese gorepomenutih »osobina«. Na osnovu iskustva i rasprava, koje su nametali teoretičari istorije, Kroče je došao do zaključka da je diferenciranje istorijskih izvora u većini slučajeva iracionalno. Kada je riječ o narativnim istorijskim izvorima i dokumentima, insistiranje na njihovoj formalnoj distinkciji prouzrokovalo bi stvaranje istorije na osnovu dvije različite kategorije podataka. A to bi bilo paradoksalno kao kad bi se, prema Kroče, neko jednom nogom oslanjao na brijeg, a drugom bio u rijeci. Zbog toga bi se, u izboru istorijskog materijala, trebalo obraćati bar dvjema paralelnim instancama, koje će biti neprekidno upućene jedna na drugu. U procesu nastajanja one vrste tekstova koji pretendiraju da nose naučni epitet, između dokumenata kao njihove baze i materije koja se stvara, tj. njih samih, situira se *kritika*, između života i istorijske sinteze integrira se misao, pa na taj način *Život i misao*, *dokumenat i kritika čine prave izvore istorije*, dva elementa istorijske sinteze. Kritika tako postaje jedan od nezaobilaznih movensa istorijske nauke, konstitutivni element bez kojega ne bi bilo uopće moguće ni zamisliti, ni stvarati istorijsku nauku.

Kada je riječ o procesu nastajanja istorijskog teksta, jedan od njegovih osnovnih postulata je ostvarivanje povezanosti sa *životom*, i to me na način nekog apstraktnog jedinstva, nego sintetički. Često se u istraživanjima, ili pak u samim istorijskim radovima, ne ide dalje od podatka, od puke informacije. Posebno je to slučaj u analitičkim radovima kada se ogoljeli podatak jednostavno integrira u tekst bez namjere da se osmisli, kada činjenice iz dokumenta ili informacije ostanu samo to. Međutim, i u kontekstu jedne takve rekonstrukcije, podatak — činjenica je informacija. I u tom slučaju njima nikako ne bi mogao pripasti epitet nekorisnosti. Druga je stvar, odnosno problem, što podatak može da na određen način prekine onu vezu koja treba da postoji između *života i istorije*.

Razmatrajući glavne postulate istorije u neraskidivoj vezi sa životom, Kroče dolazi, na samom početku svojih spekulacija do, prema njemu, osnovnog konstituensa istorije — akta misli. Od rečenice do rečenice, od stranice do stranice mi se uvjeravamo da je MISAO neodvojiva od istorije. Napuštanjem ovog aksioma, svako dalje postojanje istorijske nauke izgubilo bi svoj raison d'être. Neprisutnost njegova daje drugi naziv radovima koji bi se mogli nazvati istorijskim. Istorija — to je akt misli, i ako to nije, onda se može govoriti samo o *hronici*. Ovim uvodnim razmatranjima Kroče, tako da kažem, zatvara krug istorijskog stvaranja. Bez opasnosti da je i prividno riječ o nekoj vrsti šeme, koordinate njegove predstavljaju, po logici stvari: »dokumenat, podatak, misao i kritika«.

U najnovije vrijeme onima koji revnosnije prate naučnoistorijsku produkciju neće promaći jedno izvanredno značajno (zasad samo) nastojanje nekih istoričara da se veće značenje da naučnoj *interpretaciji* nego li arhivskom otkriću. Od interesa i značaja je primijetiti da se Kroče na stranicama ove knjige, na određen način, zalagao za jedan nefetliširan tretman dokumenta. Polazna osnova je shvatanje istinskog *procesa* istorijske misli kao i same istorije, tj. shvatanje da taj proces rezultira iz prethodne istorije, da nosi u sebi tu istoriju i da na određen način koincidira sa njom.

Treba istaći ovdje dva momenta. S jedne strane, Kroče ne previda ni u kom slučaju značaj podataka iz dokumenata, kako ih naziva, »instrumenata uobličavanja događaja koji se obrađuju«, a s druge, čini se, ipak daje preveliki značaj i ulogu — duhu. Njegovo otvoreno neslaganje sa marksističkim učenjem o klasnoj borbi i revoluciji ima vjerovatno, korišene i u ovim stavovima. Pomenuta stanovišta, van sumnje, uvjetovana su prirodnom objektivnih mogućnosti spoznanje istorijskih procesa (samih po sebi), a ne toliko postojanjem određenih (malobrojnih) vještačkih prepreka pred kojim su se nalazili, ili se nalaze, ili će se nalaziti istoričari, — bez obzira da li je riječ o »teoriji distance«, zatim su uvjetovana nepristupačnošću arhiva (za arhivsku građu unazad 30—50 godina), nesređenošću dokumenata ili, pak, zbog stupidnih shvatanja da se istorija može držati pod ključem. Koincidencija nije slučajna! Kroče misli, između ostalog, na neke arhiviste ili druga lica koja, bez ikakvog objektivnog razloga, »čuvaju«, u osnovi pristupačna, dokumenta, daleko od očiju istraživača — pod ključem. I danas smo, ne tako rijetko, svjedoci da *pojedinci*, iz raznovrsnih, pa i ličnih razloga postupaju na isti način, živeći u zabludi da drže istoriju

zaključanu u fioci svojih stolova. Sa stranica ove knjige Kroče upućuje poruke tim »ključarima« i istoričarima da je pogrešno misliti da od nečije dobre volje zavisi pristup izvorima odakle će »poteći« istorija. U stvari prošlost je u nama svima. Parafrazirajući Kročea, proizilazi da su izvori u našem srcu u pomoć kojeg erudicija, pridružujući se filozofiji i spajajući se sa njom, stvara nauku u prošlosti.

U odjeljku »Pseudoistorija« čitalac će se, takođe, sresti sa mislima i ocjenama koje možda, zvuče, banalno, koje su se negdje već, možda čule, ili pročitale. Ali njihovo odsustvo na stranicama istorijskih radova upravo ukazuje na potrebu da se nekih treba češće podsjećati. Predmet kritičkih razmatranja su ideje oko jedne takve istorije koja se stvara na osnovu tradicije i dokumenata, isprazne tradicije i beživotnih dokumenata. Nije riječ o realijama, nego o dokumentima kao takvima, bilo da su restaurirani, reproducirani ili prepisani, koji su sami za sebe uvijek »mrtve stvari«, tj. u slučaju ako se posmatraju izolovano. Kroče ne akcentira toliko promašenost postupka eruditskih istoričara, koliko nesagledive posljedice. Na kraju krajeva, nije neoprostivo to što eruditska istorija pretlače više knjiga ili fragmenata u jednu novu knjigu, jer je, naravno, riječ o, davno poznatoj, kompilaciji. Ponekad su kompilacije čak i korisne, jer štede vrijeme onima koji se služe jednom kompiliranom knjigom, umjesto da se služe sa više njih. Tim »stvaraocima«, kada se i ne bave direktno nečijim tekstovima, dakle, već naučno obrađivanim problemima, po prirodi kompilacija i eruditske istorije, parafrazirajući Kročea, ne preostaje drugo nego da transkribiraju izvore, da ih transkribirajući skraćuju, da sa brižnim ukusom ili literarnim efektom mijenjaju riječi, da između znakova navoda stavljaju »pozajmljene« tekstove samo da bi dokazali da su lojalni ili tačni, ili da bi ostavili dojam da čvrsto hodaju po zemlji. Teško će neko od autora takvih radova imati snage da intimno prizna i da bude svjestan da su to samo učene hronike, knjige kojima se koristi samo od prilike do prilike, ali koje ne sadrže »riječi sposobne da hrane razum i zagrju dušu«. Najveća opasnost, odnosno greška, proizilazi, prema Kročeu, iz pretenzija koje se pridaju takvim bogatim »žetvama« podataka iz dokumenata, iz uvjerenja da je dovoljno samo ukomponirati u istorijski rad naraciju i dokumenta. Iako ova pretenzija sačinjava u sebi nešto racionalnog, tj. prihvatljivog u pogledu realizacije, ipak navodi na zaključak da istorija treba da prevaziđe čistu hroniku i šturi dokument. I u ovoj analizi Kroče je neumoljivo autoritativan. On se slaže da će erudita (u stvari hroničar-kompilator) odabrati za citate dokumenta u koje će imati potpuno povjerenje. Ali je pri ovakvom izboru uvijek riječ o tuđem uvjerenju, a ne o kritici, a ne o našoj misli. Riječ je o vjerovatnoći, a ne o izvjesnosti i istini. Upravo zbog toga eruditska istorija može biti tačna (»richtig«), ali ne i stvarna, istinita. Umjesto zaključka, Kroče tvrdi da u stvarnosti eruditska istorija, kao i sve druge greške, neće iščeznuti pod udarcima svojih protivnika, jer za to i nema potrebe pošto se ona razara iznutra. Nju će uništiti (zvuči, na izgled, paradoksalno) njeni poklonici, jer tu i takvu istoriju, koja se stvara kao čisti naučni rad, primaju i shvataju bez veze sa životom.

Kroče dolazi do kriterija vrijednosti koji treba da dominira istorijskom materijom, do principa koji su zahtijevali i metodolozi i filozofi — a to je smisao (l' esprit) — jedina vrijednost koja nam pruža mogućnost polmanja. Zbog toga princip, čak ni u pisanju biografija ili tzv. patriotskih istorija, ne bi mogao biti »osjećaj«, jer osjećaj, to je život, a ne misao. Kada je život predstavljen, odnosno izražen, prije nego što je prožet i prevladan mišlju — to je poezija, a ne istorija. Ako se vrijednosti osjećaja ne uspiju pretvoriti u vrijednosti misli, ako nemamo mogućnosti da se uzdignemo do ovog, kako Kroče kaže, »subjektiviteta« misli, onda će istorijski problem ostati netaknut, ili, još bolje, neće biti ni rođen. Vrlo interesantno je razmatranje o »potrebi integriranja istorijskog podatka sa našom ličnom psihologijom ili sa psihološkom svijesću«. U vezi s tim konstatira se da ova teorija, kao i gore pomenuta teorija vrijednosti u istoriji, sadrži jednu dvosmislenost. Kroče a priori polazi od pretpostavke da je imaginacija neophodna istoričaru, jer su ispravna kritika i naracija bez intuicije i imaginacije u potpunosti sterilne. Na kraju dodaje da istoričar treba da posjeduje bogato iskustvo o događajima koje tretira, te da u slučaju odsustva imaginacije prilikom rekonstrukcije nije moguće ni pisati, ni čitati, pa ni razumjeti istoriju.

U povodu tzv. »poetske istorije« (l' *histoire poetique*) Kroče smatra da treba reći istu stvar, kao i kada je riječ o eruditskoj istoriji: »... da greška nije stvarati istu (tj. ili »poetsku« ili »eruditsku«), nego njoj pridavati izvjesne pretenzije. Ne kreirati od poezije, a zvati istorijom ono što je poezija«.

U trećem poglavlju *Istorija kao opšta istorija. Kritika opšte istorije*, pored niza konstatacija, kao, na primjer, one u kojoj se kaže da pisanje opšte istorije nije jedan konkretan čin nego pretenzija koja proizilazi iz tendencije za stvaranjem hronika i iz ideja »stvari po sebi«, autor postavlja i vrlo interesantno pitanje: zašto se doktrina o istovetnosti filozofije i istorije čini često nepodesnom za usvajanje. Osnovni razlog prenebrgavanja pomenute doktrine, prema Kročeu, je to što se istorijska nauka ne shvata kao živa i savremena nauka, nego što se njoj prilazi često kao nečemu neživotnom, kao hronici. Iz toga proizilazi da, ako se istorija cijeni ili prosuđuje kao hronika, onda se više ne može razmatrati i utvrditi identitet između nje i filozofije, jer on više ne postoji. U svakom slučaju treba *prevazići* dualizam između ideje i činjenica, između »istina razuma« (les vérités de raison) i »istinâ činjenice« (les vérités de fait). Ovaj dualizam prema riječima samog Kročea, bio je obnovljen u njegovo vrijeme, a moglo bi se reći da se i obnavljao i da će se obnavljati — pod aksiomom: »pravo svojstvo istorije je *saznati*, a filozofije *razumjeti*«. Zaključak koji je izveden svodi se na to da je ova distinkcija između znanja bez razumijevanja i razumijevanja bez znanja — apsurdna.

U četvrtom dijelu knjige (*Geneza i idealno razrješenje filozofije istorije*) sprovedena je na nekonformistički način kritika koncepcije determinističke istorije i »njene vlastite kćerke, (kako je naziva Kroče), filozofije istorije«.

Po koncepcijama pristalica determinizma u istoriji, svaki istoričar bi trebalo prvo da prikuplja činjenice, a zatim da ih naknadno uzročno povezuje. Takvi stavovi bili su uvjetovani pogledima na neobrađene činjenice koje nisu jasne, jer »neobrađene činjenice su nijeme«, i tek istraživanjem uzroka treba da dobiju razumljiv karakter. Prema Ipolit Tenu, kome se prebacivala strogost njegovog determinizma koji je razvijan na sistematski način do krajnjih granica, istoričar bi istraživao i prikupljao činjenice, a potom istraživao uzroke. Kroče posebno ističe i osobinu eklektičara, tj. njihovu tendenciju za *diobom* aktivnosti istorije na rekonstrukciju događaja, gdje se dokumenti prikupljaju i kritikuju i »filozofiju istorije«. »Filozofija istorije« nalazi raison d'être svog utemeljenja jednostavno u tome što »obična istorija«, koja pruža seriju činjenica nije dostatna. Zbog toga misao treba ponovo da se natkrili nad lancem podataka koji je upravo konstituiran da bi se otkrile skrivene namjere i da bi se odgovorilo na pitanja: odakle dolazimo i kuda idemo. Kroče dolazi do zaključka da istoričari, ukoliko žele da misle istorijski, treba prosto da sačuvaju činjenice od mogućnosti da ih bilo ko (deterministi ili filozofi istorije), slobodnije rečeno, transformira. Ako se arhivistički podatak ili istorijska činjenica konkretno *osmisle*, onda ne postoji neki uzrok, ni pozadina izvan tog podatka, odnosno činjenice. Ispunjavanje tog zadatka (da se istorijski misli), učiniće izlišnim potrebu da se pribjegava traženju podrške ili pomoći u spoljnoj vezi uzroka, tj. u istorijskom determinizmu ili transcendentnim ciljevima tj. filozofiji istorije. Još jedanput Kroče potvrđuje koliko je stepen koherentnosti akta misli ili istorijskog mišljenja kako u istraživanju istorijskih pitanja i problema, tako i u radanju istorijskih tekstova. Na taj način, pored pozitivističke filozofije, mrtva je i filozofija istorije kao doktrina sa svim koncepcijama i transcendentnim formama. Da ne bi bilo zabune, Kroče piše da kritika uzročnih koncepata i transcendentne svršenosti ne sprečava pribjegavanje ovim riječima, jednostavno zbog toga što nas ništa ne može onemogućiti da govorimo o filozofiji istorije, da kažemo da filozofiramo o istoriji podrazumijevajući pod tim želju da bolje obradimo određen istorijski problem. Na kraju krajeva nije ni zabranjeno nazivati »filozofijom istorije« istraživanja o istorijskoj gnoseologiji.

Peto poglavlje knjige (*Pozitivizam istorije*) Kroče počinje glosom De Kulanža da postoji i istorija i filozofija, ali ne i filozofija istorije. Prema njemu, u stvari, prije treba govoriti o istoriji koja je filozofija i filozofiji koja je istorija, koja je bitna u istoriji.

Znatna pažnja posvećena je i »kameni spoticanja« za filozofe i metodologe istorije i sociologe — ulozi i funkciji progressa. Protivrječnosti koje izbijaju u vezi s tim, mogle bi se svesti pod tri tačke: koncept evolucije, pitanje konačnosti i vriednosti. Još jedanput se potvrđuje mnogostruka defektnost i neprihvatljivost, te apsolutna promašenost »teorije« po kojoj bi istoričari trebalo da stave tačku na diskusije koje se odnose na njih, da se zadovolje prikupljanjem činjenica, njihovim raspoređivanjem, te izražavanjem njihovog sukusa. Naprotiv. Istorija kako god bi trebalo da *neprestano ocjenjuje* i da to čini sa strogošću, isto tako ne bi trebalo da upadne u ništavni eklekticizam koji se zalaže za izbor neutralnih formi bez ikakvog prizvuka ocjene.

Sprovođenje gore pomenute »teorije« za istoriju ne bi značilo da primjenjuje ni na činjenice ni na ličnosti kvalifikativ dobrog ili lošeg, nego da daje stvarni misao »prosudivanju« i »subjektivnosti«, a ne da osuđuje, jer bi tada samo izražavala pozitivne sudove.

Nerijetko su pisci istorijskih tekstova davali svojim recenzentima isuviše materijala za kritiku zbog toga što su ocjene od praktične vrijednosti vrlo često unosili u svoja djela. Iza njih su ostajale knjige, a ne čista istorijska kvintesencija. Međutim, istorijsku svijest karakterizira, prije svega, logičnost, a ne prakticizam.

Od definicije da je istorija čovjekovo djelo, te da se takvo djelo smatra kao produkt intelekta i ljudske volje, Kroče u daljim razmatranjima (*Humanost istorije* — glava VI) dolazi do one forme istorije koju naziva »humanistička«. U tom smislu i postavlja pitanje: ko prema ovoj koncepciji realno upravlja istorijom: čovjek ili izvanljudske snage. Umjesto odgovora, on postavlja tezu da se ne može podržati mišljenje da istorija počiva samo pored individua i da se u pragmatičkoj istoriji postavlja uvijek prisustvo jednog drugog istorijskog — izvanljudskog — faktora. Prema epohama i misloćima naziva se: *Sudbina, Slučaj, Sreća, Priroda, Bog...*

U sedmom poglavlju (*Izbor i periodizacija*) Kroče se još jedanput bavi činjenicom koja, prema njemu, može da nosi epitet »istorijska« saobrazno tome koliko je osmišljena, jer ništa ne postoji izvan misli. Budući da su obavještenja, dokumenti i spomenici (kao istorijski izvori) bezbrojni, njihovo okupljanje u cjelinu je, realno gledajući, nemoguće. Ali ovdje se postavlja pitanje načina izbora, odnosno kriterija. I kada konstatira: »Nema ga (kriterija) i nemoguće je definirati na kojoj osnovi bi mogli da prepoznamo koji je dokumenat ili obavještenje korisno ili značajno, a koje nije«, Kroče je nediskutabilan. Iako je ovo mišljenje bazirano na iskustvu od prije nekoliko decenija, objašnjenje da je zato što se istoričari još nalaze na praktičnom, a ne naučnom terenu dan danas, kod nekih pisaca istorijskih tekstova nije prestalo da bude aktuelno.

Kriterij, to je izbor sam po sebi, a izbor je, kao i svaki praktični čin, uslovljen stepenom poznavanja situacije na koju se primjenjuje. Položaj istraživača nije ni tako bezizlazan kako bi mogao izgledati na prvi pogled. Prilikom izbora, moguće je pri pomoći se očevitim distinkcijama koje postoje između glavnih, tj. osnovnih, i sekundarnih dokumenata, između onoga što je, u pogledu podataka, značajno ili to nije. Kroče ponavlja da u posljednjoj analizi istraživačevi razlozi odlučuju o izboru podataka. Ova subjektivna distinkcija ne bi trebalo da ima za posljedicu da se »nevažne« činjenice ne posmatraju i cijene kao činjenice ili bar kao tragovi obavještenja.

Van sumnje je, piše dalje Kroče, da osmišljavanje istorije podrazumijeva i njenu periodizaciju, jer je misao jedan organizam »drama koja sadržava periode«, početak, sredinu i kraj, pa i idealne pauze koje može jedna drama i sadržavati i zahtijevati, ali koje se ne mogu odvajati od misli. On podsjeća na pojavu da je ponekad ukazivana pažnja na to da periodizacija ima jednu »relativnu« vrijednost. Međutim, njegovo je mišljenje da istovremeno treba dodati i »apsolutnu«, pošto mi pretpostavljamo da periodizacija čini unutrašnji dio misli, te da je periodizacija njome (mišlju) i determinirana.

Polazeći od pretpostavke da je akt misli svijest razuma koji je svjestan, Kroče dolazi do zaključka da je riječ o aktu samosvijesti. Kada je riječ o naučno-istorijskom postupku, značaj njegove funkcije je u tome što uvodi distinkciju u jedinstvo materije koja se istražuje. Samosvijest (akt misli) razlikuje subjekat i objekat, teoriju i praksu, misao i volju, opšte i posebno, imaginaciju i intelekt, korisnost i moralnost bez obzira na način kako će se iskazati ove razlike jedinstva. Objasnjeno za ovu funkciju samosvijesti Kroče nalazi u aksiomatičnim stavovima da misliti znači ocjenjivati, a ocjenjivati znači razlikovati ujedinjujući, da je nužnost i potreba za distinkcijom sadržana u samoj istoriji kao nauči, te da istoričar treba da razlikuje i ujedinjuje, a ne da dijeli niti da ikad podvaja.

Veoma je interesantna i slikovita opaska kojom Kroče počinje IX glavu (ovo poglavlje sadrži više dijelova: *Potvrđena znanja; Analogija i anomalija posebnih istorija; Filozofija i metodologija — Istorija prirode*) na račun onih koji gube nadu u istorijsku istinu zbog nedostatka izvjesnih detalja. Oni ga podsjećaju na ljude koji su zaboravili hroniku vlastitog života, koji ne znaju šta se dogodilo te i te godine i koji zamišljaju da zbog toga ne poznaju sebe u sadašnjosti.

U drugom dijelu ove glave Kroče piše da nema razornije tendencije za nauku od one koja nastoji da »objasni« sve činjenice zahvaljujući jednom »jedinstvenom

principu«, što, u stvari, vodi zamjenjivanju korisne i plodnosne nauke sa neplodnom metafizikom.

U djelu knjige koji obrađuje probleme vezane za istoriju istoriografije (*Oko istorije istoriografije*) Kroče zastupa stav da nema pisca naučno istorijskih tekstova koji ne bi imao svoju teoriju istorije, manje ili više osmišljenu. Dovoljno je primijetiti da jedan istoričar diskutira sa ostalim kolegama po struci izričekom ili sa prikrivenim mislima, raspravlja sa drugim »verzijama« ili »ocjenama« na osnovu jedne te iste činjenice. Kroče se pita: »Kako bi mogli diskutirati ili se kritikovati, ako se ne oslanjaju na jedan koncept koji bi trebalo da bude istorija, ili na teoriju istorije«. Istorijski istoriograf je, dakle, istorijska istorijske misli i nemoguće ju je odvojiti od teorije istorije i istorije. Kroče podsjeća da istoričar ne misli samo na teoriju istorije nego na teorije svih drugih pojava (stvari) o kojima raspravlja. Riječ je o tome da se o njima ne može ni razgovarati bez njihovog razumijevanja koje opet nije moguće bez »teoretiziranja«. Utvrdivši nesvršishodnost podvajanja između filozofije i istoriografije, zaključuje da će, sa svoje strane, istorijska profitirati od tog spajanja, jer će u filozofiji pronaći temeljne rukovodeće principe.

Karakteristično je za ovo Kročeovo djelo da se u svakom poglavlju, bez obzira koliko ono tretira specifičnu problematiku, mogu naći »zlatna zrnca«, univerzalnih misli. Pišući o »Grčko-rimskoj istoriografiji«, on na jednom mjestu podsjeća da »istorijska ne treba da se spušta na nivo gdje bi bila jednostavni praktični instrument u službi neke političke partije«. Na jednom mjestu, sa vidljivom dozom rezignacije (poglavlje *Srednjovjekovna istoriografija*) on priznaje: »Dobro poznajemo činjenicu da je svaka istorijska misao prilagođena momentu kada se pojavljuje i ne odgovara nikad sljedećoj epohi«.

Pišući o »Istoriografiji pozitivizma, Kroče nije mogao da izbjegne »vječnu temu«: odnos istorije i sociologije, naučne discipline koju su stvorili pozitivisti. On je podsjetio na stavove izvjesnih sociologa prema kojima: 1) sociologija klasificira činjenice i određuje zajedničke međuzavisne zakone; 2) zahvaljujući ovim zakonima, sociologija omogućava istoričarima principe eksplicacije; 3) sa svoje strane, istoričari marljivo prikupljaju činjenice i nude ih sociologiji da bi ona izrazila suštinu tj. da bi klasificirala i iz njih izvukla zakonitosti. Zaključak koji on izvodi nije motiviran odbranom pozicija istorijske nauke, niti borbom za »mjesto pod suncem« mlađoj sociologiji, nego respektom koji i jedna i druga društvena nauka zaslužuju s obzirom na svoje metode i ciljeve. Prema njemu, uočljivo je u odnosu istorije i sociologije da svaka od ovih naučnih disciplina treba da je (za sebe) utemeljena, i, istovremeno, da se oslanja (interaktivnost) na drugu.

U »Marginalijama« Kroče piše da se negiranje konceptata »uzročnosti« u istoriji može činiti, na prvi pogled, paradoksalnim, a razmišljanje o negaciji »koncepta vremena«, koji je istoriji još neophodniji, imalo bi izgled još ekstravagantnijeg paradoksa. Govoreći o tome šta je neophodno istoriografiji, dolazi do zaključka da je to »evolucija« ili »proces«. Njegovo dalje razmišljanje u ovom pravcu unosi dosta svjetla u vezi sa razmatranjem problema koji se vezuju za značaj i posljedice tzv. »teorije distance«. Definirajući istoriju kao »istoriju jednog procesa«, postaje sasvim razumljivo zašto nije moguće pisati istoriju »činjenica koje su u toku«; činjenice u toku su jedan nezavršen proces koji se, kao takav ne može ni ocijeniti, niti osmisliti.

Onovremene rasprave u filozofskoj literaturi o identičnosti između istorije i istoriografije, između »res gestae« istorije i »rerum gestarum« pobudile su Kročea da čezne i u ovom pogledu svoje opaske. On u jednom neistorijskom načinu mišljenja potcrtava da je vidljivo da su istorija i istoriografija istovremeno ujedinjene, ali i da se razlikuju »kao strast i poezija u poeziji, kao što se osjećaj i intuicija ujedinjuju i razlikuju istovremeno u poetskom izrazu ili u lirskoj intuiciji«. Kroče dalje piše da ima istoričara koji jednom istoriografskom djelu prilaze sa dvije tačke gledišta: »kao spomeniku i kao dokumentu, čas kao naučnom djelu, čas kao praktičnom. S jedne strane, ono se posmatra kao djelo koje doprinosi progresu istorijskih saznanja, a s druge strane, u manjoj ili većoj mjeri, napretku građanskog života. U istoriji istoriografije tretira se prvi aspekt, a u političkoj istoriji drugi. Istoričari ih ne mogu pomiješati, a da ne izgube svaki logički kriterij i da ne oduzmu svojim istraživanjem svaki pravac i svako značenje«. U ovom posljednjem dijelu knjige Kroče je nauknuo niz veoma interesantnih pitanja, (tako čemo u »Marginalijama« susresti mišljenja o »istorijskom dostojanstvu«, još jednom o odbrani istorije od filozofije, »etičko-političkoj istoriji«, o odnosu istorije i sociologije itd.). Dosljedno svom stilu izlaganja Kroče se često vraća već ranije ispoljenim stavovima i definicijama da bi nastavio svoju misao i došao do

novih saznanja. Tako on još jedanput potvrđuje koncepciju da istorija nije nikad bila mrtva prošlost nego živa prošlost, tj. sadašnjost. Ta životnost istorije, njena neumrlost nazire se i u odgovoru na pitanje: »Šta je karakter jednog naroda?... Njegova istorija, samo njegova istorija i ništa više... To je jedan identitet«. Zbog toga kada govori o duhovnom radu koji se obavlja u okviru naučnog domena, on za istorijske studije kaže da će uvijek imati jednu ulogu vodiča. Te studije treba da vode jedan narod ka najdubljem spoznavanju samog sebe, da mu pokažu kojim se ciljevima težilo u prošlosti i koji su to ciljevi sačuvali tajnu i dragocjenu vrijednost u sadašnjem trenutku, koja su sredstva korištena za ostvarenje ovih ciljeva, a koja su još i danas efikasna i konstantna.

Razvoj društvenih, ekonomskih i političkih odnosa u svijetu uopšte, od vremena kada je ova knjiga pisana, doživio je neslućen razmjor. Mnogi procesi su završeni, pa prema tome i podložni istorijskoj obradi. Uglavnom riječ je o problemima koji su neistraženi ili potpuno ili djelomično. Logično je da se kao prvi zadatak postavlja analitička, a ne sintetička obrada pomenutih odnosa. I dandanas se u ovom pogledu monografska obrada nalazi u unakrsnoj vatu mnogih istoričara koji stoje na stanovištu da su ova tendencija i ovaj koncept već prevaziđeni. S obzirom na to da društveno-ekonomski i politički razvoj ide znatno brže od mogućnosti njegove istorijske obrade, to će koncepcija monografske obrade istorije biti i dalje, i te kako, aktualna. To je uvidio svojevremeno i sam Kroče pišući: »Zaista bismo se prevarili ako bismo mislili da monografska koncepcija teži fragmentiranju, da je partikularistička i da se lišava sveopšteg znanja«.

Na kraju, poslije globalnog upoznavanja sa Kročeovim stavovima i ocjenama koje se odnose na teoriju istorije i istoriju historiografije, može se reći da je ovom knjigom Kroče zaista »dao veliku kritičku lekciju«, na kojoj su se mogla učiti pokoljenja istoričara uključujući i naše savremenike.

Tomislav IŠEK